

Lew Tolstoý rus rewolýusiýasynyň aýnasydyr

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Lew Tolstoý rus rewolýusiýasynyň aýnasydyr LEW TOLSTOÝ RUS
REWOLÝUSIÝASYNYŇ AÝNASYDYR

Beýik hudožnigiň adyny onuň göz-görtele düşünmedik, onuň göz-görtele çetleşen zady bolan rewolýusiýa bilen ýanaşyk goýmagyň ilki göräýmäge geň we ýasama bolup görünmegi mümkindir.

Hadysany dogry suratlandyрмаýandygy görünip durýan bir zady aýna diýip atlandyrmak bolmaz ahyryn? Emma biziň rewolýusiýamyz biçak çylşyrymly hadysadyr; ony gös-göni amala aşyryjylar we oňa gatnaşyjylar köpçiliginiň arasynda-da bolup durýan zada göz-görtele düşünmedik sosial elementler köp, olarda wakalaryň gidişi tarapyndan özleriniň önünde goýulan hakyky taryhy wezipelerden çetleşip gelipdirler. Eger-de biziň önümüzde hakykatdan-da beýik hudožnik durýan bolsa, onda ol öz eserlerinde rewolýusiýanyň hiç bolmanda käbir düýpli taraplaryny suratlandyrmalydy.

Tolstoýyň 80 ýyllygynyň ýubileýi mynasybetli makalalar, hatlar we habarlar bilen çakdan aşa doldurylan legal rus metbugaty onuň eserlerini rus rewolýusiýasynyň we onuň hereketlendiriji güýçleriniň häsiýeti nukdaý nazaryndan garap analizlemek bilen hemme zatdan az gyzyklanýar. Bütün bu metbugat ýürekbulançlyga baryp ýetýän ikiýüzlilik bilen, iki tüýsli ikiýüzlilik bilen: kazýonnyý we liberal ikiýüzlilik bilen çakdan aşa doldurylypdyr. Birinji tüýslüsi düýn L.Tolstoýy pislemeklik, bu gün bolsa onda watançylyk gözläp tapmaklyk we Ýewropanyň önünde edepli bolmaklyga dyryşmaklyk tabşyrylan satlyk ýazyjysumaklaryň gödek ikiýüzliligidir. Bu kysymly ýazyjysumaklara özleriniň ýazan zatlary üçin pul tölenendiginiň özi hemmelere mälimdir we olar hiç kimi aldap bilmezler. Liberal ikiýüzlilik has beter hilegärliklidir we şoňa görä has beter zyýanlydyr we howpludyr. "Реч"-däki kadet balalaýkinlere gulak assaň, olaryň Tolstoýa duýgudaşlygy iň doly we iň gyzgyn duýgudaşlyk ýaly bolup görünýär. Iş ýüzinde bolsa, "beýik hudaý gözleýji" hakyndaky matlaply deklamasiýa we pajarly edilip aýdylýan takallar duruşyna galpdyr, çünki rus liberaly Tolstoýyň hudaýyna-da ynanmaýar, dowam edýän gurulyşy Tolstoýyň tankytlamagyna-da duýgudaşlyk bildirmeýär. Ol öz syýasy kapitaljygyny köpeltmek üçin, umumymilli oppozisiýanyň serdarynyň roluny oýnan bolmak üçin populýar ada ýapyşýar, ol: "tolstoýçylygyň" göze dürtülip duran garşylyklarynyň ýüze çykmagyna näme sebäp bolýar, olar biziň rewolýusiýamyzyň nähili ýetmezçiliklerini we gowşakdyklaryny bildirýärler? – diýen sowala göni hem-de aýdyň jogap bermegi baradaky islegi takallarynyň abyr-zabry we wagry bilen ýatyrmaklyga çalyşýar.

Tolstoýyň eserlerindäki, garaýyşlaryndaky, taglymatlaryndaky, tutýan ugrundaky garşylyklary hakykatdan hem göze dürtülip

duran garşylyklardyr. Onuň özi, bir tarapdan, diňe rus durmuşynyň deňeşdirip bolmajak suratlaryny däl, eýsem dünýä edebiýatynyň hem birinji derejeli eserlerini beren genial hudožnikdir. Beýleki tarapdan, Hristos diwanasy bolup ýören pomeşikdir. Bir tarapdan, jemgyýetçilik galatçylygyna we galplygyna garşy ajaýyp güýçli, gös-göni we sap ýürekli protest, – beýleki tarapdan, "tolstoýçy", ýagny jemagat önünde döşüne urup: "men ýaramaz, men pis, emma men ahlak taýdan özümi kämilleşdirmek bilen meşgullanýaryn; men indi et iýmeýärim we indi tüwi kotletjikleri bilen iýmitlenýärim" diýip aýdýan, rus intelligenti diýen at berilýän leji çykan, kakynly nakys adamdyr. Bir tarapdan, kapitalistik eksplutasiýany rehimsiz tankytlamagy, hökümetiň zorluklaryny, suduň we döwleti dolandyryşyň gülkünçliklerini paş etmegi, baýlygyň ösüşi we siwilizasiýanyň göreşip gazanan zatlary bilen işçiler köpçüliginiň gedaýlygynyň, nadanlygynyň we görgüleriniň ösüşi arasyndaky garşylyklaryň bütin çuňlugynyň üstüni açmagy; beýleki tarapdan, – zorluk ýoly bilen "ýamanlyga garşylyk görkezmeklik" dogrusyndaky diwanalyk ündewi. Bir tarapdan, in dury akyllý realizm, hemme we her hili perdeleru sypymagy; – beýleki bir tarapdan, dünýäde nätüýsli iň gabgat zatlar bar bolsa, şolardan birini, ýagny: dini ündemegi, kazýonnyý wezipe boýunça bolab poplaryň ýerine ahlak ygtykaty boýunça bolan poplary goýmaklyga dyryşmagy, ýagny iň hilegärçilikli we şonuň üçin aýratyn we ýigrenji popçylygy ýaýratmagy. Dogrudan-da:

*Hem garyp sen, hem-de baý sen,
Hem güýçli sen, hem güýçsüz sen
– Watanyň Rus!*

Munuň ýaly garşylyklarynyň bar mahalynda Tolstoýyň işçiler hereketine-de we sosializm ugrundaky göreşde onuň roluna-da, rus rewolýusiýasyna-da düýbünden düşüniş bilmejekdigi öz-özünden görnüp durýar. Emma Tolstoýyň garaýyşlaryndaky we taglymatlaryndaky garşylyklar tötänleýin zat bolman, XIX asyryň soňky üçden birinde rua durmuşynyň sezewar edilen garşylykly şertleriniň aňladylmasydyr. Krepostnoýçylyk hukugyndan diňe düýnüň özünde azat bolan patriarhal oba kapitallyň we fiskiň hut dalaşmagyna we talamagyna duçar edilipdi. Daýhanlar hojalygynyň we daýhanlar durmuşynyň köne

söýgetleri, hakykatdan-da asyrlar boýy saklanyp gelen söýgetler, biçak çaltlyk bilen ýumrulmaga başlandy. Şeýle bolansoň Tolstoýyň garaýyşlaryndaky garşylyklara-da häzirki zaman işçiler hereketiniň we häzirki zaman sosializminiň nukdaý nazaryndan garap baha bermän (elbetde, munuň ýaly baha bermek zerurdyr, emma ol ýeterlik däldir), abanyp gelyän kapitalizme, köpçüligiň tozdurylmagyna we ýersiz galdyrylmagyna garşy patriarhal rus obasy tarapyndan döredilmeli bolan protest nukdaý nazaryndan garap baha bermek gerek. Tolstoý adamzadyň halas bolmagy üçin täze ýollary açan pygamber hökmünde görmek gülkünçdür, – şonuň üçin hem onuň taglymatynyň edil iň gowşak tarapyny dogmata öwürmekligi islän daşary ýurt we rus "tolstoýçulary" düýbünden ujypsyzdyrlar. Tolstoý Russiýada buržuaz rewolýusiýanyň başlanan wagtlarynda millionlarça rus daýhanlarynda döräm ideýalaryň we pikir-hyýallaryň anladýjysy hökmünde alynan garaýyşlarynyň jemi daýhanlaryň buržuaz rewolýusiýasy hökmünde biziň rewolýusiýamyzyň edil aýratynlyklaryny aňladýar. Şu nukdaý nazardan garanyňda, Tolstoýyň garaýyşlaryndaky garşylyklar, – biziň rewolýusiýamyzda daýhanlaryň taryhy işiniň duş gelen garşylykly şertleriniň hakyky aýnasydyr. Bir tarapdan, krepostnoýçylyk ezişinuň asyrlary we reformadan soňky güýçli tozduryşyň on ýyllary ummasyz ýigrenç, gahar-gazap we ýangynly gaýduwsyzlyk döretdi. Kazýonnyý buthanany-da, pomeşikleri-de pomeşikler hökümetini-de düýbüne çenli süpürip taşlamaklyga, ýer eýeçiliginiň бүтін көне formalaryny we tertiplerini ýok etmeklige, ýeri arassalamaklyga, poliseý-synpy döwletiň ýerine azat we deň hukukly ownuk daýhanlaryň umumy ýaşaýşyny döretmeklige dyryşmaklyk, – bu dyryşmaklyk biziň rewolýusiýamyzda daýhanlaryň her bir taryhy ädiminden mese-mälim görünip durýar. Tolstoýyň ýazan zatlarynyň ideýa mazmunynyň bolsa daýhanlaryň şu dyryşmasyna laýyk gelişi, käwagtlar onuň garaýyşlarynyň "sistemasyna" baha berişleri ýaly, howaýy "hristian anarhizmine" laýyk gelişinden şübhesiz has artykdyr.

Beýleki tarapdan, daýhanlar umumy ýaşaýşyň täze formalary ugrunda dyryşyp, bu umumy ýaşaýşyň nähili bolmalydygan, nähili

göres bilen özleri üçin azatlyk gazanmak gerekdigine, şu göresde özleriniň nähili ýolbaşçylarynyň bolmagynyň mümkindigine, daýhanlar rewolýusiýasynyň bähbitlerine buržuazıanyň we buržuaz intelligensiýanyň nähili garaýandygyna, pomeşikçilik ýer eýeçiligini ýok etmek üçin patyşa hökümetini zor bilen ýykmagyň näme sebäpden zerurdygyna örän düşünjesiz, patriarhal suratda, diwanalyk bilen garaýardylar. Daýhanlaryň bütin geçen durmuşy olara barinleri we çinownikleri ýigrenmekligi öwretdi, emma hemme şu sowallara jogaby nireden gözlemelidigini öwretmedi we öwredip-de biljek däldi. Biziň rewolýusiýamyzda daýhanlaryň az bölegi şu maksat üçin, hiç bolmanda azdan-köpden guralyp, hakykatdan-da göresýärdi we düýbünden az bölegi öz duşmanlaryny gyrmak, patyşa hyzmatkärlerini we pomeşikleriň goragcylaryny ýok etmek üçin ele ýarag alyp aýaga galýardy. Daýhanlaryň köp bölegi aglaýardy we dileg edýärdi, nesihatçylyk takalyny okaýardy we arzuw edýärdi, haýyşnamalar ýazýardy we "towakgaçylary" iberýärdi, – edil Lew Nikolaýewiç Tolstoýyň ruhunda! Ine, hemişe şu zeyilli halatlarda boluşy ýaly, syýasatdan tolstoýçylykly saklanma, syýasaty tolstoýçylykly terk etme, syýasata gyzyklanmagyň we düşünmegiň ýoklugy düşünjeli we rewolýusion proletariatyň yzyndan azlygyň gitmegine, köplügiň bolsa, kadetler diýen ady dakynmak bilen trudowikleriň ýygnagyndan Stolypiniň gelim-gidim jaýyna ylgaşan, tä soldat ädigi bilen depilip kowulýançaýalar ýalbaran, söwdalaşan, barlyşdyran, barlyşdyrmagy wada eden prinsipsiz, ýalynjaň buržuaz intelligentleriň oljasy bolmagyna getirýärdi. Tolstoýyň ideýalary biziň daýhanlar gozgalaňmyzyň gowşaklygyny, ýetmezçiliklerini görkeziji aýnadyr, patriarhal obanyň durumsyzlygyny we "hojalykçy mužijegiň" könedan galan gorkaklygynyň görkezilmegidir.

1905-1906-njy ýyllaryň soldatlar gozgalaňlaryny alyp görüň. Biziň rewolýusiýamyzyň bu göresijileriniň sosial sostawy daýhanlar bilen proletariatyň arasyndaky aralyk sostawdyr. Proletariat azlyk; şonuň üçin-de goşundaky hereket edil el ümi bilen diýen ýaly sosial-demokratik bolan proletariatyň görkezeni ýaly bütinrussiýa jebisleşigini, şonuň ýaly

partiýalylyk düşünjeliligini hatda takmynlaýyn hem görkezmeýär. Beýleki tarapdan, soldatlar gozgalaňlarynyň şowsuz bolanlygynyň sebäbi hamala ofiserler arasyndan ýolbaşçylaryň bolmanlygydyr diýen pikirden beter ýalňyş zat ýokdur. Munuň tersine, Halk erkinligi zamanyndan bäri rewolýusiýanyň ägirt progrese eýe bolandygyny görkezen zat hut "nadan soldatyň" naçalniklere garşy ýaraga ýapyşanlygydyr, onuň özbaşdaklygy liberal pomeşikleri we liberal ofiserleri şeýle ýaman gorkuzdy. Daýhanlaryň işine soldat duýgudaşlyk etmek bilen joşýardy; ýer hakynda diňe bir agzalan mahalynda-da onuň gözleri ot ýaly ýanýardy. Goşun içinde häkimiýet soldatlar köpçüliginiň eline telim gezek geçipdi, – emma bu häkimiýetiň üzül-kesil peýdalanylan mahaly bolmady diýen ýalydyr; soldatlar ikerjiňlenýärdiler, haýsy hem bolsa bir ýigrenji naçalnigi öldürüp, olar bir-iki günden, käwagt bir näçe sagatdan soňra, galanlaryny tussaglykdan boşadýardylar, häkimiýet bilen gepleşiklere girişýärdiler we soňra özlerini atuwa berýärdiler, jygat çybygyň astyna süýnýärdiler, täzedan boýunlaryna boýunturuk saldyrýardylar – edil Lew Nikolaýewiç Tolstoýyň ruhunda!

Tolstoý joşan ýigrenişi, oňatlyga tarap dyzmagyň bişişen dyryşmasyny, geçmişden dynmak islegini, – hem-de arzuw edijiligiň kämilsizligini, syýasy taýdan terbiýesizligi, rewolýusion durumsyzlygy suratlandyryp görkezdi. Köpçüligiň rewolýusion göreşiniň emele gelmeginiň zerur bolanlygyny-da, şol köpçüligiň göreşe taýýar bolmanlygyny-da, ýamanlyga garşylyk görkezmeli däl diýip, Tolstoýyň beren öwüdi ýaly, birinji rewolýusion kompaniýanyň ýeňilmeginiň iňňän düýpli sebäbini-de taryhy ykdysady şertler düşündirýär.

Ýeňilen goşunlar oňat öwrenýärler diýip aýdýarlar. Rewolýusion synplaryň goşunlar bilen deňeşdirilmegi, elbetde, diňe örän çäklendirilen manyda dogrudyr. Pomeşik krepostnikleri we olaryň hökümetini ýigrenmek zerarly birlikde jebisleşen millionlarça daýhanlary rewolýusion-demokratik göreşe itekläň şertleri kapitalizmiň ösüşi her sagatsaýyn üýtgeşdirýär we ýitileşdirýär. Alyş-çalyşyň ösmegi, bazaryň agalyk sürmeginiň we puluň häkimiýetiniň ösmegi daýhanlaryň özleriniň-de

arasyndan patriarhal gadymky düzgüni we patriarhal tolstoýçylyk ideologiýasyny barha beter gysyp çykarýar. Emma rewolýusiýanyň ilki ýyllarynyň we köpçülikleýin rewolýusion göreşdäki ilki ýeňilişleriň bir zady gazanandygy şübhesizdir: munuň özi köpçüligiň ozalky gowşaklygyna we mejalsyzlygyna urulan ölüm zarbydyr. Arany açyjy çyzyklar has aýyl-saýyl boldular. Synplar we partiýalar biri-birlerinden aralaryny açdylar. Stolypin sapaklarynyň ýekedabany astynda, rewolýusion sosial-demokratlaryň gyşarnyksyz, durnukly agitasiýa ýöretmeginde, diňe bir sosialistik proletariat däl, eýsem daýhanlaryň demokratik köpçüligi-de öz arasyndan barha artyk bişişen göreşijileri, biziň taryhy tolstoýçylyk günämiziň ugruna gider ätiýajy has aw bolan göreşijileri gutulgysyz suratda öňe çykarar!

- "Пролетарий" N-35,
11(24).09.1908-nji ýyl.

W.I.Lenin "Eserler", 15-nji tom, 179-186-njy sahypalar.

[Surat: I.Repin «Tolstoý», 1901](#) Edebi makalalar